

УДК 165.814

orcid.org/ 0000-0002-3572-3888

ШАЛАШЕНКО Геннадій Іванович

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

ДЕЩО ПРО СУЧАСНУ ТЕХНОКРАТИЧНУ ВЕРСІЮ СОЛПСИЗМУ

Насамперед слід зазначити: запропоновані нижче міркування базуються на тому припущенні, що для філософсько-антропологічної занепокоєності щодо неоднозначного впливу стрімкого розвитку новітніх технологій – і в першу чергу інформаційних – на життя сучасної людини є достатньо серйозні підстави.

Річ у тім, що сучасний сплеск технологічної активності за всієї своєї «новітності» також не спроможний остаточно звільнитися від «коду людиномірності» всередині себе, тобто від приреченості на те, щоб тою чи іншою мірою, в тій чи іншій формі, нести в собі ознаки людського самовизначення, а відтак ознаки певного світовідношення і світоосягнення.

Через те ми вважаємо, що питання про «метафізичні потенції», а отже як про гносеологічні, так і, зрештою, онтологічні уявлення, прововані розвитком сучасних інформаційних, науково-технічних, генно-інженерних і т. п. технологій не варто вважати «закритими», «вичерпаними», в силу, мовляв, їх «метафізичності». Це реальна сучасна проблема. Адже певна резистентність філософської взагалі і онтологічної зокрема тематизації, її затята обов'язковість для живої мислячої істоти «людина» демонструється не лише всіма історичними формами позитивізму, кожна з яких раніше чи пізніше мусила виплекати в собі самій свою власну метафізику. Ми маємо прекрасну нагоду спостерігати більш свіжий випадок «антиреалістичної онтології», до якої подекуди тяжіють, наприклад, сучасні нейрологічні дослідження, особливо у підгалузях, які є в певному сенсі межовими, як от когнітивна нейрологія, нейролінгвістичне програмування, нейропсихологія, на проблемах яких і живиться т. зв. *нейроконструктивізм*, тобто філософська теорія, котра насамперед базується на твердженні, що ми сприймаємо не речі та факти самі по собі, а скоріше тільки те, що конструює наш мозок на основі сенсорного вводу.

Сам прогрес у дослідженнях роботи мозку, заглиблення у деталі і закономірності його креативного функціонування постійно актуалізує онтологічну проблему розрізнення реалістичної та антиреалістичної інтерпретації категорії існування. Подібні дослідження виявляють, наприклад, що в цілому прийнятна і справедливо заохочувана після кантівської критики чистого розуму філософська установка на те, що розуміння речей і

фактів з необхідністю передбачає розуміння самого процесу розуміння, містить у собі чимало підводних каменів, і насамперед, вони постають як ті прикладні галузі інтелектуально-когнітивної діяльності людини, до виняткової компетенції яких якраз і належить зокрема філософське питання про взаємозалежність розуміння та існування, оскільки «всезагальний» рівень його розв'язання є гранично беззмістовним. Інакше кажучи, суто філософські проблеми «оживають» виключно в процесі постановки і розв'язання конкретних когнітивних пошуків.

Як зазначає Маркус Габріель у своїй роботі «Існування у світлі реального мислення», той варіант антиреалістичної онтології, який провокується нейроконструктивізмом, не може бути послідовним, оскільки втрачає будь-яку пізнавальну спроможність і зазнає саморуйнації одразу, як тільки спрямовує свої власні установки на самого себе. Звичайно, цей катаклізм як наслідок «самозастосування» методологічних засад нейроконструктивізму, має місце за тієї умови, коли ігнорується проблема диференціації модусів всередині самої категорії існування. Саме тоді виникає враження, що існування є повністю, – «як таке», – залежним виключно від конструктивно-творчого потенціалу мозкової активності. Адже ми, справді, мусимо визнати, що образи оточуючого середовища, певною мірою «виробляються у мозкові». Той ментальний образ середовища, або мій внутрішній «монітор», на якому з'являються тримірні або чотириірні розмаїті предмети, нейроконструктивізм уподібнює до мапи, яка дійсно відповідає тому, що відображає, проте лише в тому сенсі, що вона дозволяє відповідну орієнтацію. Однак це зовсім не означає, що сам «пейзаж» є саме таким, яким він конструюється на «мапі»: «Ментальний образ середовища існує так само, як і мапа, тільки завдяки тому факту, що ми їх обох побудували мислено, що згідно з нейроконструктивізмом, завжди може бути краще пояснене тим фактом, що ми розуміємо функцію залучених мозкових процесів більш детально»(Markus Gabriel) . Іншими словами, в ментальному образі Шварцвальда, який дозволяє нам успішно орієнтуватися у цьому лісовому масиві, немає «ні грама» самого Шварцвальда.

Проте, якщо бути послідовним у дотриманні принципових настанов нейроконструктивізму, мусимо визнати, що у висхідних уявленнях про конструктивну спроможність мозкових процесів також не міститься «ні грама» мозку, яким він є сам по собі, тобто якщо сам мозок сприймати крізь призму цих принципових настанов, слід визнати, що мозок, що сприймає сам себе, має справу не з мозком, а з його ментальним образом, в якому так само мало «власне мозку», як мало самого по собі Шварцвальду на мапах Google. Наші уявлення про речі і факти, в тому числі і про мозок, як вони є самі по собі за такого підходу тяжіють до того, щоб перетворитися на похідну від образів довкілля, які виробляє мозок, який сам є лише ментальним образом, який він сам виробляє. Така «хитка», радикально непевна когнітивна позиція нанівець зводить наші гіпотетичні

припущення про «відповідність», перетворюючи їх на «чисте сподівання» з його «куцою», обмеженою чисто інструментально-прагматичною пізнавальною спроможністю.

Проте реальний процес пізнання, зрештою, не може у радикальний спосіб обійтися без самої ідеї відповідності, яка б виходила за межі ситуативної успішності певної дії як узгодженості розуму з самим собою. Він з необхідністю потребує узгодження своїх «стосунків» з онтологічними передумовами і можливостями свого виконання, – потребує адекватного сучасному етапу розвитку «розуміння розуміння» («саморозуміння розуму») встановлення стосунків епістемології з когнітологією, як таким способом пізнання пізнавального процесу, який розглядає останній певною мірою ззовні, з точки зору сучасних умов його уможливлення. Якщо ж ми дотримуємося припущення, що світ конструюється виключно мозком, то само це твердження, у цілковитій відповідності до його власного інтенціалу, ми можемо розглядати як невизначене щодо істинності, тобто як цілком можливо хибне, помилкове припущення, і відтак, можливо, ніякого мозку й не існує, як і центральної нервової системи etc., і «всі розмови про мозок включно з образами, які ми утворюємо сьогодні, використовуючи найкращі технічні засоби, взагалі не стосуються мозку. Але що ж в такому разі має бути? Якщо ми вважаємо, що у нас немає ні центральної нервової системи, ані мозку в собі, то теорія рухне» (Markus Gabriel). У результаті самозастосування нейроконструктивізму своїх власних принципів ми отримуємо нісенітницю: «з тези про те, що мозок сам буде свій світ на основі електричних імпульсів, виникає теза про те, що самого по собі мозку може й не бути. Але хто ж тут конструює тоді?... Одним словом, чи не є нинішня технократична нейронна версія тези Шопенгауера про світ як уявлення навіть більш неправдоподібною, ніж соліпсизм Шопенгауера, тому що вона починається на доказовій основі і звідти неконтрольовано перетворюється на надмірно узагальнену метафізику?»(Markus Gabriel).

Отже, маємо тут зазначити, що жодне стрімке і ефективне просування на шляху пізнання тонкощів та відповідного інформаційно-технологічного оснащення нашої власної пізнавальної здатності не спроможне викоринити певну проблему, яка становить центральний нерв філософування людини щодо власного осягнення реальності, або щодо онтологічних засад такого осягнення в його комплексності, тобто осягнення довкілля, самої себе та іншої людини. І проблему цю можна було наразі сформулювати таким чином (Звичайно, лише як варіант або аспект): Якщо й можна погодитися з тим, що «питання — *“хто”* встановлює спосіб розрізнення? — ... не має сенсу в конструктивній онтологічній позиції, оскільки «хто» з'являється уже у зв'язку з самим способом розрізнення, всередині такого способу розрізнення, тобто всередині реальності», тобто з тим, що «будучи лише розрізненою всередині себе, реальність *“набуває”* своїх *“хто”* і *“що”*» (Дацюк), то водночас неможливо проігнорувати й ту обставину,

що «ніхто» навряд чи в змозі здійснити розрізнення, в результаті якого виникає «хто». Конструктивізм *в цьому відношенні* є потенційно соліпсистичним, позаяк провокує рухатися до самознищення: якщо він є, то його немає. На практиці (тут – теоретичній практиці), справа виглядає, звичайно, не зовсім так. Жоден конструктивізм не бажає бути самовбивцею, а тому змушений бути непослідовним. Нейроконструктивізм, наприклад, все ж таки припускає наявність певного «хто» *до* здійснення означеного розрізнення, а саме мозку. Щоправда, в такому разі, як ми бачили, виникає питання: а хто продукує уявлення про той мозок, який і конструює ментальні образи світу та ті розрізнення в ньому, без яких не існує «нікого» й «нічого», в тому числі і самого мозку? Виходить, мозку немає до того моменту, поки він не починає творчо конструювати ментальний образ світу? І будь-який конструктивізм як *когнітивна позиція*, в решті-решт, приходить до такого самоконструювання світів, котре, будучи позбавленим опори у вигляді реальності з *максимально стійкою модальністю*, тобто, висловлюючись «старорежимною» мовою діалектичного матеріалізму, реальності, *існування якої не потребує прояснення нами механізмів нашої пізнавальної діяльності (або погоджується з певною локальною неможливістю такого прояснення – з локальним антиреалізмом)* – об'єктивної реальності, – без такої опори будь-який конструктивізм як філософія пізнання є саморуйнівним.

Список використаних джерел:

Дацюк С. Горизонты конструктивизма. URL: <http://www.uis.kiev.ua/xyz/hc/hc-book.htm>

Markus Gabriel. Existenz, realistisch gedacht. URL: <http://www.frias.uni-freiburg.de/veranstaltungen>

References

Dateciuk S. *Gorizonty konstruktivizma [The horizons of constructivism]*. Retrieved from <http://www.uis.kiev.ua/xyz/hc/hc-book.htm> [in Russian].

Markus Gabriel. *Existenz, realistisch gedacht*. Retrieved from <http://www.frias.uni-freiburg.de/veranstaltungen>.